

Disertacijska razprava mag. Irene Novak Popov *Lirika Edvarda Kocbeka – ustvarjalni vidiki pomenske figurativnosti*

(Ocena doktorske disertacije)

Disertacijska razprava mag. Irene Novak Popov *Lirika Edvarda Kocbeka – ustvarjalni vidiki pomenske figurativnosti* (obsega 335 strani obravnave in 7 strani virov ter literature) sodi na mejno področje literarne zgodovine in literarne teorije. Njen namen je dvojen. Iz sodobne svetovne literarne teorije, zbrane okoli vprašanj metaforične rabe jezika, izdelati uporaben opazovalni instrumentarij in nato z njim raziskati Kocbekovo poezijo, ki je prav na območju moderne metaforike zelo razvita, zanimiva in zahtevna. Raziskava je usmerjena na šest avtorjevih pesniških zbirk: *Zemlja* (1934), *Groza* (1963), *Pentagram* (izšel šele v *Zbranih pesmih* 1977), *Poročilo* (1969), *Žerjavica* (1974, 1977) in *Nevesta v črnem* (1977). Iz obravnave je opustila zgodnje pesmi, izšle v *Trstenjakovi* ureditvi pod naslovom *Rane pesmi* (1991), in posmrtno zbirko *Kamen skala* (1991), ki jo je iz neobjavljenih besedil sestavil A. Inkret. Celotnost gradiva je s tem nekoliko okrnjena, vendar opustitev v glavnem obrobne delo ni ravno bistvena. Toliko bolj, ker obravnave šestih osrednjih zbirk avtorica v svoji analitični izčrpnosti ni zamejevala.

Zasnova in smer raziskave sta razvidni iz *Uvoda*, ki ga je uporabila tudi za nekatere splošne biografske in literarnozgodovinske informacije o Edvardu Kocbeku za tiste, ki bi pri poznejši obravnavi metaforike in metaforičnosti kot spe-

cializirane teme pogrešali avtorjev portret kot ozadje in personalno ozemljitev pretežno teoretskih razpravljanj. Težišče razprave je nato v obeh velikih poglavjih, ki sledita *Uvodu*: najprej *Teorija pesniške figure* (str. 18-62), srednjedolgo, in zatem zelo dolgo poglavje *Pesniške figure v liriki Edvarda Kocbeka* (str. 63-316). Skupaj pomenita teoretsko podstavo in njeno uporabno razčlenjevalno izvedbo ob šestih Kocbekovih pesniških knjigah.

Poglavje o teoriji pesniške figure, to se pravi metafore in metaforičnosti v širšem pomenu besede, temelji na razmeroma širokih razgledih po novejši in sodobni strokovni literaturi angleške, ameriške, francoske, nemške, poljske, ruske, hrvaške in slovenske literarne vede. To seveda pomeni množico zelo različnih pogledov na temeljna vprašanja in množico različnih strokovnih terminologij. Gre za obsežno panoramo metaforskih teorij, razpostavljenih na ogled in odpirajočih mnoge možnosti za spoznavanje kompleksnih pojavov pesniške rabe besed v razširjenem, prenesenem in zamenjanem pomenu, ki se iz slovarske privezanosti osvobajajo v nove izrazne možnosti. Na tej »manipulaciji pomenov« seveda temelji ena izmed glavnih ustvarjalnih možnosti pesniškega jezika, saj mu nenehoma dovaja izrazno gostoto in stopnjevanost, s tem tudi estetsko učinkovitost. Poglavje je bogato v tem, da avtorica upošteva veliko

število teorij in izpisuje nešteto pogledov na izhodiščna vprašanja, naporno pa v tem, da velika količina izpisov zavaja v razpršenost stvari in otežuje problemsko zbranost. Toda ne glede na nekoliko vodoraven količinski pritisk resnične množice informacij pazljivo branje ne more prezreti vsaj dveh temeljnih avtoričinih odločitev in usmeritev, ki potekata kot globinska os skozi množico teorij od Aristotela do danes in osredinjata mozaik razlag k določenemu smislu.

To je najprej njena odločitev, da prestopi tradicionalno »substitucijsko« pojmovanje metafore, formulirano že pri Aristotelu in Kvintilijanu in temelječe na obstajanju analogije med obema tematskima poloma metafore, primerjajočim in primerjanim, kar vse seveda sodi v območje logične metafore. Mag. Novak Popova se pri izbiri instrumentarija odloča za »interakcijsko« teorijo (Black, Ricoer, Richards, Weinrich idr.), ki vključuje tudi moderno, alogično, asociacijsko metaforo, pri kateri je vse zamenljivo v vsem in ni več vezana na analogijo. Ne temelji več na stalni, »etiketirani« semantiki besed, zavedajoč se, da je »logika jezika« nekaj drugega kakor »logika besede«, kot formulira zadevo Gerhard Kurz (Matapher, Allegorie, Symbol, 1993), in so pomeni besed močno podvrženi komunikacijski oz. pragmatični določenosti. Teoretska in operativna odločitev v to smer je bila ob Kocbekovi moderni metaforiki, ki seže vse do nadrealizma in absurdizma, seveda nujna, saj je substitucijska teorija ne bi mogla scela uzreti.

Druga avtoričina odločitev, ki drži mozaik stvari skupaj in jim daje smer, je povezana s prvo in je pojmovanje metafore kot »ustvarjalne operacije duha«, ki prestopa običajno jezikovno normo in krši »temeljno načelo neprotislovnosti«, torej logiko standardnega jezika, čeprav tudi nepesniški jezik ne more izhajati brez metafor. Do enake mere, vendar ne čisto sistematično, se avtorica spušča k vrednotenju metafore, pri čemer ločuje leksikalno, konvencionalno, klišejsko in inovativno metaforo. Na področju »merjenja« metaforske ustvarjalnosti bi ji utegnila dodatne možnosti odpreti Lotmanova informacijska, Birkhoffova matematična pa tudi Weinrichova semantična estetika, ki jo tu pa tam upošteva.

Toda ne glede na posamezne pomisleke je treba ugotoviti, da je teoretska podlaga raziskave

skrbna in temeljita in da že sama po sebi predstavlja tehten dodatek v sodobno slovensko literarno vedo.

Poglavje, ki nato prinaša glavni in najdaljši del razprave, pomeni uporabo teorije ob Kocbekovi pesniški praksi, natančneje, ob interpretaciji njegovega metaforičnega jezika v omenjenih petih pesniških zbirkah, od Zemlje (1934) do Neveste v črnem (1977).

Opazovanja pesnikove metafore in metaforizacije v širšem pomenu besede (priteguje tudi metonimijo, sinekdoho, simbol, alegorijo, kolažno montažo idr.) se loti z izrazito semantične strani, medtem ko gramatično formalno stran tako rekoč docela opušča. Postopek je možen in je utemeljen z odločitvijo interpretirati metaforo skozi njeno genetsko zvezo z duhovno substanco besedila, kar je pri Kocbekovi izrazito vsebinski poeziji pričevanja in sporočanja razumno in naravno. Tako so metaforična polja, ki jih avtorica našteva in obravnava pri vsaki zbirki posebej, čisto vsebinska. Sledi temu, kakšni so konotativni pomeni, ki jih »lirski subjekt« vstavlja v temeljne stvari sveta in življenja, kot so na primer: človek, veselje, narava, zemlja, zgodovina, čas, prostor, telo, duša, igra, izgubljenost idr. Iz takih postopkov nastane mreža pomenskih polj, ki med obema tematskima poloma metafore, med njenim »ciljnim in izhodiščnim pomenom«, prebira Kocbekove bivanjske položaje, zelo različne in pogostoma napete v skrajnost. Metaforična polja so zato razsežna, tako rekoč univerzalna, segajoče od kozmosa od čiste predmetnosti pa od polne do razsute transcendence in od najvišje duhovne katarze do nič. Seveda se s takim pristopom prostor metaforiziranega besedja lahko znansko širi in potrebno je bilo mnogo moči za obrambo pred semantično razpršitvijo, do kakršne občasno prihaja, čeprav pomembnejša metaforična jedra ostajajo razpoznavna.

Drugi krog pogledov na Kocbekovo pomensko figurativnost, ki je poleg tematskih polj najbolj opazen, je usmerjen v strukturo metafore, in sicer k načinom njenega označevanja, tako da uvaja razločevanja na primer med nakazovalno, konfrontacijsko, fragmentarno, kolažno, paradokšno, absurdistično pa še kakšno metaforo. Posebno pozorno sledi pojavom paradoksa (ali oksimorona), ki res predstavlja Kocbekovo središčno »figuro« in ključ v temeljno duhovno

vsebinsko njegove poezije, pravzaprav v njeno glavno notranjo »zgodbo«, ki ji lahko sledimo od Zemlje pa do zadnje zbirke. Skozi paradoks je avtorica opravila kar daljnosežne posege v filozofsko zaledje pesnikovih pomenskih figur. Do neke mere se njeno strukturalno opazovanje metaforike ujema s poprejšnjo tezo o ustvarjalnosti metafore. Ta opazovanja izhajajo iz interakcijske teorije, vendar dejanska izkušnja kaže, da hkrati ni bilo mogoče opustiti primerjanja členov metafore in njihove medsebojne analogije ali tujstva, kar pa metodo pripenja še na klasično substitucijsko početje, ki naposled povezuje oba na prvi pogled čisto tuja si pristopa. V območje semantično strukturalne obravnave metaforiskih vzorcev sodi naposled tudi uporaba sosednjih pojmov, kot so na primer metonimija, simbol in alegorija. Razvidno je v razpravi potegnjena meja med metonimijo in metaforo, mnogo manj razvidno pa meja nasproti simbolu in alegoriji, čeprav mestoma naletimo na posamična razločevalna opozorila.

Z ene in druge strani, s predmetno tematske in s strukturalne, je avtorica metaforičnost tesno povezala z duhovno oz. bivanjsko vsebino Kocbekove poezije. Metaforičnost v vsej njeni pojavnosti razlaga posledično, se pravi skozi filozofijo besedil in pesniških eksistencialnih položajev. Postopek torej temelji na pojmovanju pesniškega besedila kot skladno strukturiranega organizma, v katerem »izraz« zrcali »idejo« in narobe, tako da vsi vstopi, formalni in vsebinski, vodijo k isti substanci, vodijo še brez upoštevanja »dekonstrukcijskih« motenj ali odstopov s strani gradiva samega. Poenotenje izraza in semantike je pri Kocbeku kljub njegovemu modernizmu v glavnem še možno in utemeljeno, zato avtorico pripelje do uspešnih izidov. Vendar njeno prevešanje pozornosti od metaforike k interpretaciji vsebin lahko vzbuja tudi pomisleke.

Toda to prevešanje ima nekatere dobre strani. Prinaša, čeprav s presledki, tako rekoč celovito eksistencialno interpretacijo Kocbekovih šestih zbirk in mnogih posamičnih besedil. Razlage se mestoma odlikujejo po svoji lucidnosti, kar velja predvsem za zbirki Poročilo in Žerjavica, in segajo čez dosedanja ne več redka literarnozgodovinska in esejistična označevanja Kocbekove poezije. Teh dosežkov ne kaže prezreti, čeprav niso v samem središču naslovne problematike.

V tem osrednjem poglavju pa so žal najbolj očitne tudi slabosti razprave, ki sicer ne zadevajo njenih dognanj samih, pač pa način predstavljanja teh dognanj. Gre za verbalno preobloženost formulacij, za negospodarnost izražanja sploh, tudi v nizanju stavkov, kot da se ne znajo končati, in večjih povedi, kot da se ne morejo ustaviti. Te lastnosti zmanjšujejo berljivost besedila, otežujejo razvidnost celote, trgajo in brišejo hierarhijo tez in spoznanj, ki tonejo pod pritiskom vodoravne količine pripovedi. Te reči razpravi škodujejo in zabrisujejo prave avtoričine zmožnosti, ki postanejo očitne, kadar se otrese formulacijske inflacije. [Ob pripravi besedila za natis bo treba o tem najbrž razmišljati, zato tudi dodajamo pričujoče pripombe.]

Na koncu sledi še zelo obsežen **Povzetek**, ki ne povzema samo glavnih dognanj prejšnjih poglavij, temveč dodaja marsikaj novega. Sem sodi predvsem literarnozgodovinska oz. slogovna označitev Kocbekove poezije, dobljena skozi preučevanje njegove metaforike. Kocbekova lirika vsebuje vrsto slogovnih sestavin in smeri: od simbolizma in različnih variant ekspresionizma pa do črt nadrealizma, ludizma, popartizma in eksperimentalnega pesnjenja, seveda vse skupaj ujeto v posebno avtopoetiko, ki je nenehoma služila avtorjevi osebni eksistencialni izpovedi in njegovim posegom v globinsko problematiko našega časa.

Akad. red. prof. dr. Boris Paternu
Doc. dr. Marko Juvan
Red. prof. dr. Gregor Kocijan
Filozofska fakulteta v Ljubljani